

Bydlí s námi v našich domech

Ve svých domech nebydlíme sami. Společně s námi je obývá celá řada živočichů, kterým to z různých důvodů vyhovuje. O většině z nich dobře víme, protože ke spolubydlícím člověka patří již po generace. Některé ve své blízkosti většinou nevidíme rádi (myš, potkan, mnoho druhů hmyzu nebo pavouků), přítomnost jiných naopak často vítáme (např. vlaštovka, jiříčka, čáp).

V posledních letech či desetiletích se k nám však přistěhovalo i několik dalších druhů (kuna skalní, rorýs, kavka, netopýři...), o jejichž existenci a životních nárocích toho zpravidla majitelé či obyvatelé domů mnoho nevědí. A právě neinformovanost lidí pak způsobuje, že při opravách a zateplování domů často dochází ke střetu se zákonem!

Proč zvířata nežijí v přírodě, ale u lidí?

Odpověď je jednoduchá: *nacházejí u člověka a v jeho domech to, co jim v přírodě chybí – především úkryty pro výchovu mláďat.* Většinou se jedná o živočichy, kteří v přirozených podmínkách obývají nejruznější dutiny ve starých vykotlaných stromech. V nich si staví svá hnízda (kavky, sýkory) nebo zakládají tzv. mateřské kolonie (netopýři). Řada druhů netopýřů ale ve stromových dutinách i prezimuje, takže je obývá celoročně.

Starých dutých stromů však v naší přírodě rychle ubývá. Netopýři a někteří ptáci jsou proto nuceni hledat si náhradní úkryty – a ty nacházejí na lidských stavbách!

Rorýsi původně hnízdili ve skalách. Již před mnoha staletími však i oni přišli na to, že blízkost člověka je pro ně výhodná. Po celé generace stavějí svá jednoduchá hnízda na půdách a zakrytých okapových římsách patrových domů (nejčastěji se sedlovou střechou). Do hnízdních prostor vnikají štěrbinami pod okapy a podél krovů. Přibližně v posledních dvou desetiletích se naučili ke hnízdění využívat také štěrbinovité větrací otvory v střešním plášti panelových domů. Proč? Je to nejbezpečnější místo, jaké si pro výchovu svých mláďat mohou přát – do takového prostoru se žádný predátor nedostane!

Kavka obecná (*Corvus monedula*)

Černý pták s šedým límcem a černou čepičkou. Často se zdržuje ve společnosti havranů, kteří jsou ale větší a jednobarevně černí. Živí se rostlinnou i živočišnou potravou, ve městech často sbírá i odpadky. Vytváří trvalé páry, hnízdí jedenkrát ročně, většinou v koloniích, snáší 4-6 vajec. Většina našich kavek u nás prezimuje. Vyskytuje se od nížin po nižší horské polohy. Kavka původně hnízdila ve skalách nebo v dutinách stromů v parcích a listnatých lesích. Dnes ale téměř úplně přesídlila do měst, kde hnízdí nejčastěji ve starých nepoužívaných komínech, na věžích, půdách a římsách domů, někdy i v budkách. Vzhledem ke způsobu hnízdění je v současnosti ohrožená rekonstrukcemi střech budov, zejména pokud probíhají v hnízdním období.

Rorýs obecný (*Apus apus*)

Pták připomínající vlaštovku, je však větší, celý černý a má krátký vykrojený ocas. Většinou létá v hejnech, za letu se ozývá velmi nápadným hlasitým křikem. Většinu života tráví ve vzduchu, za letu dokonce i spí, krátkodobě dokáže vyvinout

rychlost až 200 km/h. Živí se výhradně létajícím hmyzem. Za nepříznivého počasí může snížit tělesnou teplotu a na několik dní „usnout“. Stejného přizpůsobení jsou schopna i mláďata na hnízdech, která za extrémní situace mohou až po 10 dnů zůstat bez potravy. Hnízdí 1x ročně, snáší 2-3 vejce. Hned po vyhnízdění, již v první polovině srpna, odlétá na zimoviště v Africe. Vyskytuje se a hnízdí od nížin po vysoké horské polohy. Původně hnízdil ve skalách či v dutinách stromů, dnes téměř výhradně v lidské zástavbě na budovách (na římsách pod střechami, v různých škvírách). Vzhledem ke způsobu hnízdění je v současnosti ohrožen rekonstrukcemi střech a zateplováním budov, zejména pokud probíhají v hnízdním období.

Netopýr rezavý (*Nyctalus noctula*)

Jeden z našich největších druhů netopýrů je celý nápadně rezavě zbarvený, krátké a široké ušní boltce a létací blány má tmavě hnědé. Vylétává ještě před úplným setměním, létá rychlým letem, loví větší hmyz. Žije v koloniích, mateřská kolonie může čítat 20 až 100 samic. Kolonie se hlasitě ozývají a jejich zvuky jsou slyšitelné i lidským uchem (většina ostatních druhů vydává pouze ultrazvuky). V červnu rodí každá samice 2 mláďata. Zimní období přečkává jako všichni netopýři zimním spánkem ve vhodném úkrytu. V přirozeném prostředí obývá stromové dutiny. V posledních letech ale bývají početné kolonie samců, odrostlých mláďat a někdy i samic stále častěji nacházeny ve střešních pláštích panelových domů. Na městských sídlištích se netopýr rezavý stal nejpočetnějším druhem netopýra. Prostory pod střechami panelových domů jsou do určité míry vyhřívány teplem z bytů, takže nepromrzají a netopýrům vyhovují více než přirozené dutiny ve stromech. Vzhledem ke způsobu života je v současnosti ohrožen zejména zateplováním stěn budov.

Další druhy netopýrů

Také některé další druhy netopýrů můžeme zastihnout ve štěrbinách panelových domů. **Netopýr večerní (*Eptesicus serotinus*)** je nejhojnějším druhem velkého netopýra ve městech. Na lov se vydává před večerem, ještě za světla. Jeho mateřské kolonie bývají zpravidla za půdním podbitím střech starších domů, za dřevěným obložení staveb a v poslední době stále častěji i v panelových domech. **Netopýr hvízdavý (*Pipistrellus pipistrellus*)** patří k našim nejmenším druhům netopýrů a dosud si vyhledává úkryty hlavně v různých přirozených dutinách. V městském prostředí se ale i on často uchyluje do štěrbin pod střechou panelových domů, kde v létě byly nalezeny kolonie až 300 samic s mláďaty. Tažný a vcelku vzácný **netopýr pestrý (*Vespertilio murinus*)** na městská sídliště přilétá nejčastěji na podzim, kdy zde samci svým hlasem označují pářící teritoria. Zimní období přečkává v horních patrech a ve střešním plášti panelových domů.

Staré domy se sedlovou střechou mohou být od května do července místem, kde samice některých druhů rodí a odchovávají mláďata. Nejčastěji se zde setkáme s netopýry velkými (*Myotis myotis*), vrápenci malými (*Rhinolophus hipposideros*) nebo netopýry brvitými (*Myotis emarginatus*).

Vzhledem ke způsobu života jsou netopýři v současnosti ohroženi zejména rekonstrukcemi střech a zateplováním stěn budov.

Často slyšíme: „Zvířata máme chránit v přírodě, domy patří lidem!“

Zvířata se k nám nastěhovala bez našeho souhlasu. S jistou nadsázkou se dá říci, že nás s určitým časovým zpožděním následovala – i ona se přestěhovala z přírody do pohodlí měst. Neplatí to však doslovně. Některé druhy přišly do měst

zkrátka proto, že v přírodě ztratily životní podmínky. Jejich početní stavy se zpravidla dramaticky snížily a populace žijící ve městech jsou často jedinými zástupci daného druhu na celém širokém území. Proto se mnozí z nich dostali na seznam tzv. zvláště chráněných živočichů a jsou tedy podle české (a někdy i evropské) legislativy chráněni (Zák. č. 114/1992 Sb. v platném znění, Směrnice č. 79/409/EHS). S tím většina lidí souhlasí. Zákon ale říká, že chráněni jsou nejen oni, ale i **jejich hnízdiště, vejce, mláďata a úkryty**. A tady často bývá ohnisko střetu a napětí – obyvatelé domů si chrání svůj majetek a častým argumentem bývá, že „*zvířatům patří příroda, tam ať jsou klidně chráněná, ale domy jsou pro lidi*“. Problémem ovšem je, že vezmeme-li zvířatům jejich náhradní bydliště ve svých domech, odsoudíme tím část populace k vyhynutí.

Co lidem vadí?

Soužití se zvířaty je vždy určitým kompromisem. Z tohoto pohledu je jedno, zda jde o domácí zvíře, za které člověk přebírá zodpovědnost dobrovolně, nebo o zvířata divoká, volně žijící. Živočichové žijící v panelových nebo zděných domech na městských sídlištích někdy mohou být pro obyvatele domů určitou zátěží. Nejčastěji lidem vadí jejich hlasitý křik, znečišťování okenních parapetů trusem, jejich občasná pronikání do světlíků a větracích šachet bytů nebo teoretické riziko nákazy některou nemocí. Vzhledem ke dříve popsáným okolnostem si však naši zvířecí sousedé zaslouží více tolerance.

Hnízdící ptáci většinou neobtěžují obyvatele domu dlouhodobě. Na domech se nepřetržitě zdržují zpravidla jen po dobu hnízdění, tj. několik týdnů v roce. Problémem přitom často bývá jen jejich zvýšená aktivita v době krmení mláďat, která však netrvá déle než měsíc! Netopýři sice v některých případech obývají prostory domů celoročně, vzhledem k jejich noční aktivitě a zimnímu spánku však mohou být nepříjemní většinou jen navečer a pouze po určitou část roku. Otevřeným oknem do bytu vlétnou jen výjimečně.

Možnost nákazy a přenosu nemocí zvířat na člověka je spíše teoretická. Opatrní musíme být zejména v případě manipulace s netopýrem, který se dostal do bytu. Musíme-li jej vzít do rukou, je důležité mít kožené rukavice, protože netopýři mohou v obraně prokousnout lidskou kůži a někteří jedinci mohou být velmi vzácně přenašeči vztekliny.

Co na to zákon?

Zákon o ochraně přírody a krajiny zakazuje úmyslné usmrcování, vyrušování nebo odstraňování hnízd všech druhů ptáků.¹ Dochází-li k ohrožení ptáků neúmyslně, v rámci jiné činnosti, není tato činnost sama o sobě nelegální. Jsou-li ale způsobené následky významným ohrožením druhu, jeho populace nebo prostředí, může orgán ochrany přírody, např. Česká inspekce životního prostředí, nařídit omezení či zákaz rušivé činnosti.²

U zvláště chráněných druhů (kam patří mj. všichni netopýři, rorýs i kavka) jsou chráněna i jimi užívaná přirozená i umělá sídla a prostředí. Poškození těchto sídel, zasahování do vývoje živočichů a jejich usmrcování **je zakázáno vždy**³. Před započítím prací, které mohou vést k ohrožení zvláště chráněných druhů (tj. zejména rekonstrukce střech a zateplování domů) je proto povinností každého, kdo realizaci takových prací zamýšlí (tj. vlastníka či uživatele domu), ověřit si, zda zvláště

¹ § 5a zák. č. 114/1992 Sb.

² § 66 zák. č. 114/1992 Sb.

³ § 50 zák. č. 114/1992 Sb.

chránění živočichové dům neobývají. V případě kladného zjištění je nutné požádat o stanovisko nebo výjimku příslušný úřad ochrany přírody. Podmínkou udělení takové výjimky může být realizace náhradních či ochranných opatření. Neznalost zákona nebo víra, že k ohrožení nedojde, nezabývá odpovědnosti a sankce za porušení zákona mohou u právnických osob jít až do 1.000 000 Kč (u fyzických osob do 50.000)!⁴

Zateplujeme dům, opravujeme střechu

K nejčastějším střetům se zákonem dochází při opravách střech a zateplování (tzv. revitalizaci) panelových domů. Díky neznalosti zákona (která se bohužel mnohdy týká i stavebních úřadů) je často výměna krovů a střešní krytiny prováděna v době hnízdění kavek, rorýsů a dalších ptáků, obklady panelových domů polystyrénovými deskami a následné uzavírání štěrbin ve střešním plášti mřížkami se děje v době kojení mláďat netopýrů a hnízdění rorýsů a dalších druhů.

Jak tedy postupovat, abychom se vyhnuli střetu se zákonem a následnému placení vysokých pokut?

1. Vždy je potřeba nejprve zjistit, zda se v domě, jehož opravu plánujeme, nevyskytují zvláště chránění živočichové. O pomoc je možné požádat např. blízkou organizaci Českého svazu ochránců přírody (jejich seznam je na www.csop.cz), Českou společnost ornitologickou (kontakty na www.birdlife.cz), Českou společnost pro ochranu netopýrů (kontakty i metodické rady na www.ceson.org), případně některou z blízkých Správ chráněné krajinné oblasti (www.ochranaprirody.cz), Agenturu ochrany přírody a krajiny ČR (www.nature.cz), muzeum (např. www.vcm.cz) či vysokou školu přírodovědného směru.
2. Pokud je výskyt zvláště chráněných živočichů zjištěn (nejčastěji to bývají právě rorýsi, kavky nebo netopýři), je potřeba ještě před započítím prací požádat o výjimku ze zákona č. 114/1992 Sb. V případě živočichů zařazených do kategorie „ohrožení“ se o tuto výjimku žádá příslušný krajský úřad (to se týká např. rorýse); v případě živočichů z kategorie „silně ohrožení“ a „kriticky ohrožení“ se o výjimku žádá místně příslušná správa chráněné krajinné oblasti (to se týká např. kavky a netopýrů).
3. Teprve po obdržení výjimky a souhlasu orgánu ochrany přírody je možno začít se stavebními úpravami domů. Ve výjimce bývají zpravidla podmínky, které je nutné dodržet proto, aby nebyla populace zvláště chráněných živočichů rušena, ohrožena nebo zničena.

Na co dávat pozor?

1. Revitalizace panelových domů

Zateplování panelových domů bývá téměř vždy spojeno s uzavřením štěrbinovitých otvorů střešního pláště mřížkou. Pokud se to děje v období hnízdění rorýsů, tj. od května do července, dojde vždy k jeho zmaření. Rušení a především uzavření vchodového otvoru dutiny má fatální následky pro samici sedící na vejcích nebo i pro nevyklídlá mláďata. S ohledem na rorýse, ale i další druhy ptáků, je tedy nezbytně nutné provádět stavební práce mimo období 15.4. až 15.8. Zároveň je potřeba také respektovat možný výskyt netopýrů. Proto otvory, odkud netopýři vylétují, není možné uzavírat ani mimo tento termín.

Abby byly hnízdiště rorýsů a úkryty netopýrů v panelových domech zachovány i po zateplení, je nutné ponechat ne-li všechny, tak alespoň část větracích otvorů

⁴ § 5a zák. č. 114/1992 Sb.

nezakrytých. Řešením může být např. plechový nebo plastový profil o stejném půdorysu a rozměrech, jaké má větrací otvor, který poslouží jako průchod přes polystyrénové obložení do původního otvoru (viz nákres). Připevňuje se na dům tak, aby byl samonosný a držel nezávisle na polystyrenu. Vnitřek tohoto nástavce je potřeba zdrsnit - vymazat tmelem, aby nebyl pro zvířata kluzký. Takto přístupné je třeba ponechat co nejvíce otvorů, které nejsou bezprostředně nad okny bytů (tedy nad schodištěm nebo z boku domů).

Jako náhradu za zničená hnízdiště je rovněž vhodné instalovat budky pro rorýse (viz obrázek). Umísťujeme je co nejvýše – u střechy, pod římsou nebo pod balkonem, aby na ně nepršelo. Povrchovou úpravu budek je možné sladit s omítkou domu tak, aby opticky nerušila. Podobně je možné vyvěsit i speciální budky pro kavky (viz foto).

2. Oprava střech

Sedlové střechy starších činžovních domů (ale i kostelů, škol či jiných veřejných budov) v posledních letech často procházejí celkovou rekonstrukcí. Součástí projektů je mj. absolutní mechanické uzavření půdy, které má zabránit průniku holubů a kun. Na takto uzavřené půdě je pak ale znemožněn i výskyt netopýrů nebo hnízdění rorýsů a kavek. Proto je nutné ještě před zahájením opravy zjistit, je-li dům těmito druhy obýván a pokud ano, kterými otvory zvířata na půdu pronikají. Zachování těchto vstupních otvorů není nutné se obávat, protože holubi jimi v naprosté většině případů prolézt nedokážou. Pro netopýry může být řešením i zařazení několika větracích tašek (bez mřížek) s přistávací plochou na vnitřní straně střešní krytiny. Stejně jako v předešlém případě je nutné termín rekonstrukce posunout mimo období rozmnožování, tj. na dobu od 15.8. do 15.4.. Jako částečnou kompenzaci je i v tomto případě vhodné vyvěsit na vnější stranu budovy pod okapovou římsou budky pro rorýse nebo i větší budky pro kavky. Vyvěšování budek je však třeba chápat jako nouzové a doplňkové řešení. Nejjednodušší, nejlevnější a pro kavky i rorýse nejbezpečnější zůstává zachování hnízdních možností na domech.

3. Uzavření větracích otvorů

V naprosto výjimečných případech, kdy je požadavek urgentní např. z hygienických důvodů, je možné odstranit kolonii netopýrů ze střešního pláště panelového domu legálně. Takový zásah je ovšem možný pouze v mimoreprodukčním období, ale ne v zimě. Nejvhodnějšími měsíci jsou duben nebo září. Na výletový otvor se v takovém případě instaluje pružná drátěná nebo plastová mřížka (např. z „mušího pletiva“), která je ovšem připevněná jen shora (viz nákres). Tato překážka netopýry v úkrytu neuvězní, propustí je směrem ven, ale znemožní jim návrat. Po několika týdnech je možné mřížku odstranit a otvor uzavřít definitivně.

Uvědomme si, že nám jsou tito živočichové prospěšní tím, že loví drobný hmyz, který nám znepříjemňuje život. Hledejme vždy na soužití s divokými živočichy to pozitivní, přínosné a zajímavé. Prožívejme radost ze záchrany životů. Vyhýbejme se konfrontacím a porušování zákona.

Další informace lze nalézt v publikacích:

Andreas M., Cepáková E., 2004: Metodická příručka pro praktickou ochranu netopýrů. *Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha. 70 stran. ISBN 80-86064-81-6.*

Rychlíková H., Formánek J., Škopek J., 2001: Kavka obecná – pták roku 2001. *Česká společnost ornitologická, Praha. 16 stran.*

Stejskal V., Vermouzek Z., 2004: Ptáci a zákon. *Česká společnost ornitologická, Praha. 74 stran.*
ISBN 80-902216-9-6.

Vašák P., Rajchard J., 2004: Rorýs obecný – pták roku. *Česká společnost ornitologická, Praha. 16 stran.*

Vlašín M., Málková I., 2004: Ochrana netopýrů. Metodická příručka ČSOP. *Veronica, Brno. 79 stran.*
ISBN 80-239-3897-5.

Vydal: Pardubický kraj, Pardubice 2006, OŽPZ

Text: Vladimír Lemberk

Foto: V. Lemberk (xy), F. Bárta (xy), L. Dajč (1), J. Dolanský (1), S. Vránová (xy)

Kresby: M. Lemberková